

BOLALARDA TABIATGA OID TADQIQIY-IJODIY KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Bo‘riyeva Tursunoy Alisherovna

Qarshi davlat universiteti,
Maktabgacha ta’lim kafedrası doktoranti
(Tel: +998943395151)

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning tabiatga oid tadqiqiy-ijodiy ko‘nikmalarini shakllantirishning mazmuni va mohiyati, xususan bolalar tadqiqiy-ijodiy ko‘nikmalarini rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlari bayon etilgan. Bolaning har tomonlama shakllanishida “Ilm-fan va tabiat” markazida olib boriladigan tajribalarning o‘rni va ahamiyati, bolalarda aqliy bilish, mulohazachilik, erkin faol harakat, kuzatuvchanlik, o‘z-o‘zini nazorat qilish va o‘z hatti-harakatlarini boshqarishning asosiy garovi ekanligi haqida fikr va mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh, tabiat, tevarak-atrof, tajriba, tadqiqot, ijod, ko‘nikma, kuzatish, aqliy bilish.

METHODOLOGY OF FORMING RESEARCH AND CREATIVE SKILLS ABOUT NATURE IN CHILDREN

Abstract: this article describes the content and essence of the formation of preschool children's research-creative skills related to nature, in particular, the specific features of the development of children's research-creative skills. The role and importance of the experiments conducted at the "Science and Nature" center in the comprehensive formation of the child, the development of mental knowledge, communication, free active movement, observation, self-control and behavior control in children. Opinions and opinions about the fact that it is the main pledge have been discussed.

Key words: preschool age, nature, environment, experience, research, creativity, skill, observation, intellectual knowledge.

Jahonda maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirishga bo‘lgan talab va ehtiyoj kun sayin ortib bormoqda. Bu esa maktabgacha ta’lim tashkilotlarida barcha turdagi mashg‘ulotlarni yangi zamonaviy texnologiyalar, didaktik o‘yinlar va interfaol usullardan foydalangan holda tashkil etishni taqozo etmoqda.

Mamlakatimizda maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarmog‘ini kengaytirish va ushbu muassasalarda bolalarning har tomonlama intellektual, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash, bolalarning maktabgacha ta’lim bilan qamrab olinishini jiddiy oshirish va foydalanish imkoniyatlarini ta’minlash pedagog va mutaxassislarining malaka darajalarini yuksaltirish masalalari O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasining ustuvor yo‘nalishlariga muvofiq maktabgacha ta’lim muassasalarini tubdan takomillashtirishning asosiy vazifalari sifatida belgilandi.

Xususan, 2017 yil 9 sentabrdagi PQ-3261-son “Maktabgacha ta’lim tizimini

tubdan takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida", 2017 yil 30 sentabrdagi PQ-3305-son "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida", 2019 yil 8 maydagi PQ-4312-son "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi kabi meyoriy hujjatlari misolida ko'rishimiz mumkin. Bundan yaqqol ayonki, mamlakatimizda maktabgacha ta'lim sohasiga ko'rsatilayotgan bunday e'tibor natijasida yangi ijodkor va iqtodori yoshlarni tarbiyalashdek ulkan vazifa yotadi.

Tabiat yordamida bilish qobiliyatini rivojlantirish. Bilish – voqelikni inson ongida aks ettirishdir. Bilishning maqsadi tabiat va jamiyatdagi narsa va hodisalarni insonga bo'ysundirish va unga xizmat qildirishdan iboratdir. Bilish, sezgi, idrok, xotira, xayol, tafakkur hamda nutqni rivojlantirishdan iborat. Bu esa aqliy tarbiyaning muhim vazifasi hisoblanadi.

Tevarak-atrofnii, tabiatni, olamni bilish sezgi va idrokdan boshlanadi. Bu jarayonlarni qanchalik yaxshi bilsa, borliqni, tabiatni bilish imkoniyati shunchalik ko'p bo'ladi. Shuning uchun ham biz bog'cha bolalarini ko'proq bilishga, ongini rivojlantirishga o'rgatishimiz lozim.

Bilish jarayonini rivojlantirishda tabiatning roli kattadir.

Maktabgacha tarbiya tashkilotlarida tabiat vositasida bilish xususiyatlarini tarkib toptirish o'rta va katta guruh bolalarida amalga oshirish samarali natija beradi. Lekin bu bilan, boshqa guruhlarda bilish nazariyasini singdirish, o'rgatish kerak emas, degan fikr kelib chiqmasligi lozim.

Tarbiyachilar esa bolalarning aktiv bilish faoliyatini, ularning bilishga bo'lgan qiziqishlarini oshirishimiz zarur. Buni amalga oshirishda tabiatda bo'ladigan oddiy hodisalarning sodir bo'lish sabablarini o'rgatishdan boshlashimiz kerak. Bu yoshlarni tabiat sirlarini o'rganishga, ular haqida fikr yuritishga, bilimni shakllantirishga va bolaning bilish qobiliyatini oshirishga yordam beradi.

Tajriba – bolani tabiat bilan tanishtiruvchi ish shallaridan biridir.

Tabiatga oid kichik tajribalar maktabgacha yoshdagi bolalarni katta yutuqlar sari etaklaydi. Tajribalar tufayli bolalarda kuzatuvchanlik, tabiatni o'rganishga qiziqish o'sadi. Ular predmetni sinchiklab kuzatish va uning harakter xususiyatini qayd qilishga odatlanadi.

Tajriba jarayonida bolalar tabiatning go'zalligini ko'rib katta taassurot olib hissiyotlari rivojlanadi. Shu asosda jonajon O'zbekiston ona tabiatiga muhabbat, unga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish tarbiyalanadi. Tadqiqotdan mashg'ulot turi sifatida o'rta, katta, tayyorlov guruhlarida foydalanish mumkin. Har bir tadqiqot uchun barcha bolalar egallashlari shart bo'lgan dastur mazmuni belgilanadi.

Tajribalar orqali tarbiyalanuvchilarda bilish jarayonlari faollashadi. Sezgi, idrok, xotira va tafakkur rivojlanishida atrof olamdagi voqea va hodisalar, narsa va buyumlarning xususiyati muhim omil hisoblanadi hamda bolalarning intellektual rivojlanishi uchun zamin yaratadi.

M.Davletshin "... asosan maktabgacha davrdan boshlab, bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi. Bog'cha yoshidagi bolalarga beriladigan tarbiya ularning murakkab harakatlarni o'zlashtirish, elementar gigiena, madaniy va mehnat malakalarini shakllantirish, nutqni rivojlantirish hamda ijtimoiy axloq va estetik didning dastlabki kurtaklarini hosil qilish davridir" deb maktabgacha yosh eng qulay

senzitiv davr ekanini asoslaydi [3,38b].

Portugaliyalik M.E.Ferreira “Bolalarga atrof-muhitga do‘stona munosabat asosida ekologik ta’lim berish” mavzusidagi ilmiy ishida amaliy mashqlar orqali ekologik tarbiya berish, atrof-muhit ta’limini singdirish muhimligini asoslab bergan [4,28b].

Shaxsning bilim egallashi, mehnat qilishi, ma’naviy kamol topishida tabiatning o‘rni va roli muhim. Mehnat faoliyati tabiat qo‘ynida, turli xil mehnat qurollaridan foydalangan holda amalga oshiriladi. Bunda inson o‘z ehtiyojlarini qondirish yo‘lida faollik qiladi va bajargan ishlaridan rohat tuyg‘usini tuyadi. Shu kabibir qator ehtiyojlar bolalarda ham mavjud bo‘lib, ularni turli faoliyat asosida qondirishga harakat qiladi. Mazkur jarayonda integratsion yondashuvni amalga oshirish zarurligini asoslab bergan.

Bolalarni atrof olam bilan tanishtirishda davlat talablarining barcha rivojlanish sohaslarini uyg‘unlikda amalga oshirishda integratsion yondashuv muhim sanaladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni atrof-muhit haqidagi bilimlarni shakllantirishda bir qator umumpedagogik tamoyillarni ajratib ko‘rsatishimiz mumkin:

Ilmiylik Ilmiy tamoyil maktabgacha yoshdagi bolalarning hatti harakatlariga turtki berishni va dunyoqarashini shakllantirish uchun xizmat qiladigan tabiiy-ilmiy bilimlar bilan qurollantirishni nazarda tutadi.

Maktabgacha yosh davri uchun ilmiy ishonchlilik shart emas, bolalarda tabiatga ijobiy munosabatni shakllantirish kifoya, degan fikr bor. Biroq ilmiy dalillarga asoslanmagan ma’lumotlar atrof-muhit haqida bola ongida noto‘g‘ri bilimlar paydo bo‘lishiga olib keladi va bu uning faoliyat turlariga ta’sir qiladiva maktabgacha ta’limning izchilligini buzadi.

Qulaylik. Ilmiylik tamoyili bilan qulaylik tamoyilini bir-biridan ayro talqin etib bo‘lmaydi. Muayyan yoshdagi bola uchun ma’lumotdan foydalanishning qulayligi muhim hisoblanadi. Bolalarni yosh va individual xususiyatlariga mos bo‘lmagan ma’lumotlar bilan tanishtirish tavsiya etilmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘qitishda har doim ham ilmiy termenlardan foydalanish o‘rinli bo‘lmaydi, vaholanki, ba’zilarining mazmuni tushunarli va jozibali tarzda tushuntirilishi mumkin.

Insonparvarlik Bu tamoyil ekologik madaniyat tushunchasi bilan bog‘liq. Ekologik ta’limning maqsadi inson va uning salomatligini sog‘lom, ekologik xavfsiz muhitda saqlashdir. Ekologik tarbiya bolaning estetik tarbiyasi shakllanishini, hayratlanish, qayg‘urish, tabiatdagi har bir mikroorganizmga chuqur hurmatda bo‘lish, ularni tabiatdagi birodarlari sifatida qabul qilish, atrof-olamdagi butun borliqdan, go‘zallikdan zavq ola bilish qobiliyatini rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liq.

Faoliyatlilik Ekologik bilimlar bolaga atrof-muhitni asrab-avaylash uchun nima qilish kerakligini tushunishga yordam berishi lozim. U albatta,

	atrof-muhitni himoya qilishga yo'naltirilgan faoliyat turlarida ishtirok etishi kerak. Shu bilan birga, bunday faoliyat jarayonida "bola – atrof-muhit" munosabatlarining shakllanishi va qaror topishi sodir bo'ladi.
Tizimlilik	Maktabgacha pedagogikada bo'lgani kabi, ekologik ta'limda ham bilimlarni tizimlashtirish tamoyillari ilmiylik tamoyilining amalga oshirishini ta'minlaydi, chunki tizimlashtirish tabiatning va ijtimoiy munosabatlarning asosiy qonuniyatlarini aks ettiruvchi tasavvurlar va birlamchi tushunchalarga asoslanadi.
Izchillik	Ekologik ta'lim va tarbiya tizimining asosiy xususiyati – uning barcha bo'g'inlari uzluksizligida. Qoidaga ko'ra, uzluksiz ekologik ta'lim va tarbiya tizimining bir necha bosqichlari ajratiladi: MTT – maktab – OTM – mutaxassislar malakasini oshirish – aholi. Izchillik tamoyili maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limi va tarbiyasining mazmuni uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlari bilan chambarchas bog'liq bo'lishi kerakligini nazarda tutadi.

Mashg'ulotlar jarayonida "so'zlasang-unutaman, ko'rsatsang-eslab qolaman, o'zim bajarishingga imkon bersang-tushunaman" tamoyiliga qat'iy amal qilish o'rinli va samarali hisoblanadi. Agar tarbiyalanuvchilar eshitib, ko'rib, tajribani o'zi mustaqil tarzda bajarsagina, uni doimiy esda saqlab qolishi mumkin.

"Ilm-fan va tabiat" markazida bolalar kichik tadqiqotlar o'tkazadi.

Tajribalar o'tkazish jarayonida bolalarning bilish qobiliyatlari rivojlanadi, qiziquvchanligi oshadi, mustaqil fikrlash va tushunishga bo'gan ehtiyoji kuchayadi. Tabiat haqidagi tasavvurlari kengayadi, ularni amaliyotda qo'llash tajribada sinovdan o'tkazish orqali tabiat haqidagi tasavvurlari chuqurlashadi. Tajriba o'tkazish orqali bolalarda mashg'ulotlarga oid elementar bilimlar shakllanadi, atrof olam haqidagi tasavvurlari kengayadi, mustahkamlanadi.

Xulasa qilib aytganda, tajriba natijasida bolalarda tabiat unsurlari (suv, havo, tuproq), mikroskop, lupa, brobirka va boshqa laboratoriya jihozlardan foydalanish malakalari va ko'nikmalari shakllanadi. Asosiysi, bolalarda tabiiy-ilmiy bilish qobiliyat rivojlanadi, muloqatchanlik, erkin faol harakat, kuzatuvchanlik, o'z-o'zini nazorat qilish va o'z hatti-harakatlarini boshqarish, tanqidiy baholash ko'nikmalari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги Фармони. // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. -Т.: 2017. 38 б.

2. Davletshin. M.G., Do'stmuhamedova Sh. va boshq. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. O'quv metodik qo'llanma. -Т.: 2004. 129 б.

3. Ferreira M.E. Stage-based egological education of preschool children on the basis of environmentally friendly approach. Portugal. 2015. 149 p.

4. Ҳайдаров Қ., Нишонова С. Табиатшунослик асослари ва болаларни

атроф-табиат билан таништириш. -Т.: “Ўқитувчи” 1992. 65 б.